ਵਿਸ਼ਵ ਸਿੱਖ ਸੰਮੇਲਨ : ਕੀ ਖੋਇਆ ਕੀ ਪਾਇਆ

— ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪੰਨੂੰ*

ਸੰਮੇਲਨ ਬਾਰੇ ਲਿਖਣ ਬੈਠਾ ਸੀ ਕਿ ਖਾਊ ਪੀਊ ਵਿਹਲੜ ਯਾਰਾਂ ਦੀ ਧਾੜ ਆ ਗਈ। ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ — ਵਿਘਨਪਾਊ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਨੈਣ ਨਕਸ਼ ਬਿਲਕੁਲ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ — ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ, ਮਟਰਗਸ਼ਤੀ ਕਰੀਏ। ਮੈਂ ਲਾਚਾਰੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਸੰਮੇਲਨ ਬਾਰੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਕਾਹਲੀ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਜਾਉ। ਉਹ ਬੋਲੇ — ਇੰਨੀ ਕਾਹਲੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਕੁੱਝ ਦਿਨ ਬੀਤਣ ਦੇਹ। ਜਦ ਗਰਦ ਗੁਬਾਰ ਬੈਠ ਜਾਏਗਾ ਤਦ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਦੱਸੀਂ ਕੀ ਖੋਇਆ ਕੀ ਪਾਇਆ। ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਦੀ ਕਲਮ ਝਰੀਟ ਸਤਹੀ ਗੈਰਸੰਜੀਦਾ ਸੂਚਨਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਗੰਭੀਰਤਾ ਬੇਸੁਆਦੀ ਭਾਰੀ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਹੈ। ਵਿਦਵਾਨ ਦਾਨਸ਼ਵਰ ਅਤੇ ਮੋਮਿਨ ਗੰਭੀਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮੇਰਾ ਸ਼ਾਹਰਾਹ ਨਹੀਂ। ਮੇਰਾ ਰਸਤਾ ਤਾਂ ਸਾਧਾਰਨ ਬੰਦੇ ਦੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੀ ਵਿੰਗੀ ਟੇਢੀ ਪਗਡੰਡੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿਤੇ ਰਮਣੀਕ ਹੈ ਕਿਤੇ ਕੰਡਿਆਲੀ ਤੇ ਕਿਤੇ ਗੁੰਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਜਲਦੀ ਲਿਖਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।

ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਆਰੰਭ: ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਰਾਹੀਂ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮਿੱਤਰ ਨਾਗਸੈਨ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਆ। ਉਸ ਨਾਲ ਦਿਨ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਟਿਕਟ ਮੰਗੀ ਤਾਂ ਉੱਤਰ ਮਿਲਿਆ - ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਭ ਗੱਡੀਆਂ ਬੰਦ ਹਨ। ਮੇਰਾ ਮੱਥਾ ਠਣਕਿਆ। ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸ਼ੈਤਾਨੀ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਘੁੰਮੀ। ਮੈਂ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਪੁੱਛ ਗਿੱਛ ਇੰਚਾਰਜ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੜ੍ਹ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ - ਗੱਡੀਆਂ ਬੰਦ ਹਨ। ਬਰਸਾਤ ਲੰਘ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਹੜ੍ਹ ਕਿੱਥੋਂ ਆ ਗਿਆ? ਉਹੋ, ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਆਇਆ ਹੋਇਗਾ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਪੈਰ ਧਰਨ ਨੂੰ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ। ਪੰਥ ਖਾਲਸਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਂਗੇ। ਸਿੱਖ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਸੋਚਣਾ ਮੇਰਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਬਸ, ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਸੰਮੇਲਨ ਨੂੰ ਫੇਲ੍ਹ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ - ਗੱਡੀਆਂ ਰੋਕ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਮੈਨੂੰ ਮੇਰਾ ਗਵਾਂਢੀ ਦੱਸ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਉਸਨੇ ਕੁੱਝ ਸਬੂਤ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆਇਆ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਹਾਂ ਇਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦੀ। ਸਿੱਖ ਕਿਹੜਾ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣਦੇ ਹਨ? ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਨੇ ਵੀ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹਨ - ਜਦੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਆਏ ਤੇ ਗੱਲ ਮੁਕਾਏ। ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਆਈ ਨਹੀਂ। ਸਰਕਾਰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੋਵੇਗੀ।

---

* ਰੀਡਰ, ਧਰਮ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

ਹੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸੀ: ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜਿਆ। ਕਿਧਰੇ ਭੀੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਟਾਵੇਂ ਟਾਵੇਂ ਲੋਕ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇੰਨੇ ਕੁ ਤਾਂ ਆਮ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਦਘਾਟਨ ਵਾਲਾ ਦਿਨ ਤੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਘੱਟ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਦੋਸਤਾਂ ਕੁੱਝ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਦਸ ਦਸ ਪੰਦਰਾਂ-ਪੰਦਰਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੇ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਘਰ ਘਰ ਕਰੀਂ ਬੈਠੇ ਹਾਂ, ਸਰਾਵਾਂ, ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜ, ਹੋਟਲ, ਪਬਲਿਕ ਥਾਵਾਂ ਸਭ ਤਿਆਰ ਹਨ ਪਰ ਸੰਗਤ ਨਹੀਂ ਆਈ ਅਜੇ। ਅਫ਼ਸੋਸ ਹੋਇਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਸਰਕਾਰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਬਸ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਮਨ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਬੁਰੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਮਸਾਂ ਰੋਕੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਫੁੱਟ ਸਰਕਾਰ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਅਸੈਂਬਲੀ ਤੋੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਾਤ ਪਾਤ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਵਾੜ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਸੱਚ ਇਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਕਸੂਰ ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਸੋ ਜੋ ਕੁੱਝ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਜਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਾਂਗਾ ਤਾਂ ਪਤਾ ਚਲੇਗਾ। ਇਸ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚ ਇਹ ਪੁੱਛ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਬਾਦਲ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰ: ਆਰੰਭ ਦਾ ਦਿਨ ਪਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪੱਤਰਕਾਰ ਚਟਖਾਰੇ ਲਾ ਲਾ ਕੇ ਲਿਖਣਗੇ ਹੀ। ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਹਨ – ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਸਾਲਾ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਨਾਗਸੈਨ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਬਾਦਲ ਦੇ ਨਾ ਆਉਣ ਕੀ ਕੀ ਵਜ੍ਹਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਦੱਸਿਆ — ਹਾਜ਼ਰੀ ਘੱਟ ਹੈ, ਇੰਨੀ ਕੁ ਸੰਗਤ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਵੱਡੇ ਲੀਡਰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ - ਪਰ ਬਾਦਲ ਸਾਹਿਬ ਖ਼ੁਦ ਉੱਦਮ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਟਰੱਕਾਂ ਦੇ ਟਰੱਕ ਆ ਉਤਰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਇਕੱਠ ਖ਼ੁਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਨਾਗਸੈਨ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਇਹ ਕੰਮ ਵੀ ਬਾਦਲ ਲਈ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਟਰੱਕ ਟਰਾਲੀਆਂ ਭਰ ਭਰ ਕੇ ਬਾਦਲ ਲੈ ਆਵੇ ਤੇ ਕਰੈਡਿਟ ਲੈ ਜਾਵੇਗਾ ਟੌਹੜਾ। ਬਾਦਲ ਇਹ ਕਿਉਂ ਕਰੇ? ਮੈਨੂੰ ਨਾਗਸੈਨ ਦੀ ਦਲੀਲ ਜਚੀ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜ਼ਰੂਰ ਬਾਦਲ ਸਾਹਿਬ ਕਿਧਰੇ ਦੂਰ ਪੰਜਾਬੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਣਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਪੈ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ – ਉਹ ਕਰੈਡਿਟ ਲੈਣ ਦੇਣ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਮੋਟੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ। ਨਾਗਸੈਨ ਨੇ ਦੱਸਿਆ – "ਬਾਦਲ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਵਕਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਸੈਂਟਰਲ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਖ਼ੈਰਬਾਦ ਵਿਖੇ ਕੁੱਝ ਅਕਾਲੀ ਵਰਕਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਤੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।" ਫਿਰ ਵੀ ਨਾਗਸੈਨ ਦੀ ਗੱਲ ਮੇਰੇ ਮੰਨਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਈ।

ਖਾਹਮਖਾਹ ਕਿੰਤੂ ਪ੍ਰੰਤੂ ਕਰਨਾ, ਸ਼ੱਕ ਕਰਨਾ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਆਦਤ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਦਿਮਾਗ ਸਾਫ, ਨਿਰਮਲ ਤੇ ਸਵੱਛ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਲੀਡਰਾਂ ਉਤੇ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ ਭਾਵੇਂ ਮਰਵਾ ਦੇਣ। ਨਾਗਸੈਨ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਇਹ ਹੀਰੋ-ਵਰਸ਼ਿਪ ਅੱਛੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀ ਤੇ ਕਿਹਾ - ਧਰਮ ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਰਾਜਨੀਤੀ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹੋ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ।

<u>ਜਗਮੀਤ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ:</u> ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ, ਕੁੱਝ ਗੱਡੀਆਂ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਬੈਨਰ ਲਾਈ ਖਲੋਤੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਕਾਂਗਰਸੀ ਇੱਧਰ ਉਧਰ ਫਿਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਭਾਰੀ ਪੁਲੀਸ ਫੋਰਸ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਦਫਾ ਚੁਤਾਲੀ ਤੋੜਨ ਵਾਲਿਆਂ ਉਤੇ ਲਾਠੀ ਚਾਰਜ ਕਰੇਗੀ। ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਕਾਂਗਰਸੀ ਵਰਕਰ ਸਿੱਖ ਸੰਮੇਲਨ ਰੋਕਣ ਲਈ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦੇਣਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਸਿੱਖ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਖਾੜਕੂ ਫਿਰ ਪੁਰਾਣੇ ਕੰਮੀ ਲੱਗ ਜਾਣਗੇ। ਪੁੱਛਣ ਉਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ -ਇਹ ਤਿਵਾੜੀ ਕਾਂਗਰਸ ਹੈ ਤੇ ਜਗਮੀਤ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਜਥਾ ਲੈ ਕੇ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਥਾ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਨਾਲ ਨਾਲ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਉਹ ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ, ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਬੁਲਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਿੰਡ ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਰਾਮਲੀਲਾ ਦੇਖਣ ਜਾਂਦੇ। ਜਦੋਂ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਆਉਣ ਲਗਦੀ ਸਟੇਜ ਉਤਲਾ ਬੰਦਾ ਜੈਆਂ ਬੁਲਾਉਣ ਲਗਦਾ - ਬੋਲ ਸੀਆਪਤਿ ਰਾਮਚੰਦਰ ਕੀ ਜੈ। ਬੋਲ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਕੀ ਜੈ। ਬੋਲ ਗਊਮਾਤਾ ਕੀ ਜੈ। ਜੇ ਲੋਕ ਚੱਜ ਨਾਲ ਜੈਆਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਨਾ ਦੇਂਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਆਖਦਾ - ਲਉ ਫਿਰ ਹੁਣ ਮੈਂ ਜੈਕਾਰਾ ਛੱਡਣ ਲੱਗਾ ਹਾਂ - ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ, ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ। ਲੋਕ ਹੱਸਦੇ ਤੇ ਜੈਕਾਰੇ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ। ਜੈਆਂ ਵਿਚ ਜੈਕਾਰਾ ਕੁੱਝ ਅਜੀਬ ਲਗਦਾ। ਉਵੇਂ ਹੀ ਕਾਂਗਰਸੀ ਟੋਪੀਆਂ ਅਤੇ ਖੱਦਰਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਜਥੇ ਵਿਚ ਜੈਕਾਰਾ ਕੁੱਝ ਅਜੀਬ ਲੱਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਝੂਠ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਬਰਾੜ ਦੇ ਜਥੇ ਨੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਠਾਸ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਸਟੇਜ ਤੋਂ ਬੋਲਿਆ, ਮੈਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ, ਫਿਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਸਰਵੁੱਚ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਮੰਨਦਾ ਹੋਇਆ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰਵੁੱਚਤਾ ਮੰਨਦਾ ਰਹਾਂਗਾ। ਮੇਰਾ ਮਨ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਨਾਗਸੈਨ ਬੋਲਿਆ - ਆਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਬਲੂਸਟਾਰ ਤੋਂ ਥੋੜੇ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਆਇਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸਨੇ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ "ਸ੍ਰੀ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਾ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਹੈ। ਵੋ ਤੋ ਸੰਤ ਹੈਂ, ਧਰਮ ਪਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹੈਂ ਜੋ ਅੱਛੀ ਬਾਤ ਹੈ।" ਨਾਗਸੈਨ ਨੇ ਮੇਰਾ

ਮੂਡ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਰੰਗ ਵਿਚ ਭੰਗ ਨਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਜਗਮੀਤ ਸਿੰਘ ਕਿਸੇ ਕਾਂਗਰਸੀ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਉਪਰ ਹਮਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦੇਵੇਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ।

<u>ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ:</u> ਰਿਹਾਇਸ਼ ਲੱਭ ਲਈ। ਆਪਣਾ ਸਾਮਾਨ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਟਿਕਾਉਣ ਲਈ ਅੰਦਰ ਲੰਘਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਤਕੜੀ ਪੁਲੀਸ ਫੋਰਸ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਹੋਇਆ। ਜਮ ਕੇ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲਈ ਗਈ। ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਆਏ ਸਿੱਖ ਤਲਾਸ਼ੀ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਔਖੇ ਸਨ। ਮੈਨੂੰ ਤਲਾਸ਼ੀ ਦੇਣ ਦੀ ਦੇਰ ਦੀ ਆਦਤ ਪੈ ਗਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਸੜਕ ਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ ਜਾਂਦਿਆਂ ਸਿਪਾਹੀ ਦਿਸ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਲੱਤਾਂ ਚੌੜੀਆਂ ਅਤੇ ਬਾਹਵਾਂ ਉੱਚੀਆਂ ਕਰਕੇ ਖਲੋ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਪੁਲਸ ਵਾਲਾ ਤਲਾਸ਼ੀ ਨਾ ਲਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਇਹ ਬਿਮਾਰ ਹੈ ਜਾਂ ਘਰੋਂ ਬੁਰੀ ਖਬਰ ਆਈ ਹੈ ਜਾਂ ਸਾਹਬ ਨੇ ਤਾੜੀਆਂ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਪਾਈਆਂ ਹਨ। ਤਲਾਸ਼ੀ ਲੈਂਦਿਆਂ ਕਦੀ ਕਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਗਲਤ ਅੰਗ ਉਤੇ ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੱਥ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਯਾਤਰੂ ਬੁੜਕਦਾ - ਛਾਲ ਵੀ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ। ਸਿਪਾਹੀ ਫਿਰ ਪੁਚਕਾਰ ਲੈਂਦੇ। ਸਿਪਾਹੀ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਅਜਿਹੀ ਹਰਕਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਕੇ.ਪੀ. ਐਸ. ਗਿੱਲ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਖਤ ਤਾੜਨਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਛੋਟੀ ਮੋਟੀ ਗਲਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਵੱਡੀ ਗਲਤੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਅ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਬੁਰੇ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਜੋਂ ਇਹ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਹੀ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਹੀ ਹਨ ਇਹ ਵੀ ਤਾਂ। ਸੋ ਚੰਗੇ ਹਨ।

ਮੇਰੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲੈਣ ਲਈ ਸਿਪਾਹੀ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ। ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਬਿਜਲੀ-ਚਿਮਟਾ ਲਾਇਆ ਤਾਂ ਟੀਂ ਟੀਂ ਕੀਤੀ। ਚਾਬੀਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਕੱਢ ਕੇ ਵਖਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਲੱਕ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਚਿਮਟਾ ਫੇਰਿਆ ਤਾਂ ਟੀਂ ਟੀਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ। ਇੱਧਰ ਕੀ ਹੈ? ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ। ਨਾਲ ਖਲੋਤੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿਰਪਾਨ ਹੋਵੇਗੀ ਯਾਰ ਜਾਣ ਦੇਹ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕਿਰਪਾਨ ਪਹਿਨੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੇ ਇਹ ਜਾਣ ਵੀ ਦਏਗਾ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਜਾਵਾਂ? ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਰਪਾਨ ਦੇ ਵੀ ਯੰਤਰ ਟੀਂ ਟੀਂ ਕਿਉਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਡਰ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਖਾੜਕੂ ਚਮੜੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਚੁਪ ਚੁਪੀਤੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਟਿਕਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ, ਨਾ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨਾ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ। ਮਰ ਜਾਣ ਨਾਲੋਂ ਮੈਂ ਪੜਤਾਲ ਕਰਵਾਉਣੀ ਠੀਕ ਸਮਝੀ। ਦੇਰ ਤੱਕ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਾ ਚਿਮਟਾ ਆਵਾਜ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਕਿਉਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਦੇਰ ਬਾਦ ਮੇਰੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਕਿ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਚਿਮਟਾ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਖੱਬਾ ਹੱਥ ਜੋ ਮੇਰੇ ਲੱਕ ਦੁਆਲੇ ਵਲਦਾ ਹੈ

ਉਸ ਉਤੇ ਉਸ ਦੀ ਘੜੀ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ। ਸਿਪਾਹੀ ਦੀ ਘੜੀ ਨਾਲ ਮੈਟਰ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਮੈਂ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਕਦੀ ਕਦੀ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕਦੀ ਫੇਡ ਸੀਕਿਉਰਟੀ ਵਿਚ ਰਹੇ ਲਗਦੇ ਹੋ।" ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਬੋਲਿਆ, "ਸਾਰੇ ਪੇਪਰ ਪਾਸ ਕਰ ਲਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਲਦੀ ਹੀ ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਥਾਂ ਭੇਜ ਦੇਣਗੇ।" ਮੈਂ ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਉਸ ਭਲੇਮਾਣਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਦੁਆ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਇਹ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

<u>ਧੋਬੀ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ</u>: ਯਾਦ ਆਇਆ ਕੱਪੜੇ ਮੈਲੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਅਟੈਚੀ ਵਿਚਲੇ ਕੱਪੜੇ ਪਰੈਸ ਕਰਵਾ ਕੇ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਦਿਖਾਉਣ ਜੋਗਾ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਧੋਬੀ ਦੀ ਰਿਹੜੀ ਲੱਭ ਲਈ। ਉਹ ਪੁਲੀਸ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਰੈਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਰੁਕਣ ਲਈ ਕਿਹਾ।

ਰੁਕਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਦੋ ਕੱਪੜੇ ਪਰੈਸ ਕਰਵਾ ਕੇ ਦੋ ਰੁਪਏ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ - ਦੋ ਰੁਪਏ ਹੋਰ ਦਿਉ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ - ਨਾਂ ਭਾਈ। ਰੁਪਿਆ ਕੱਪੜਾ ਦਿਆਂਗਾ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ - ਦੇਖੋ ਯੂਥ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੋ ਰੁਪਏ ਕੱਪੜੇ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਦੇ ਕੇ ਗਏ ਹਨ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਗਲਤ ਦੇ ਗਏ ਹਨ। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਦਿਆਂਗਾ। ਫਿਰ ਧੋਬੀ ਨਰਮ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲਿਆ - ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਬੁਰਾ ਨਾ ਮਨਾਣਾ ਰੇਟ ਰੁਪਿਆ ਕੱਪੜਾ ਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਨਹੀਂ ਪੁਲੀਸ ਵਾਲੇ ਮੁਫਤ ਪਰੈਸ ਕਰਵਾ ਕੇ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੁੱਗਣੇ ਪੈਸੇ ਦੇਣੇ ਹੀ ਪੈਣਗੇ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ - ਪੁਲੀਸ ਵਾਲੇ ਪੈਸੇ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਦਿਆਂ? ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ - ਜੀ ਪੁਲੀਸ ਵਾਲੇ ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਏਨੀ ਭਰਤੀ ਦੀ ਧੋਬੀਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਜਿੰਨੇ ਇਥੇ ਅਕਾਲੀ ਵਧਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਨੀ ਪੁਲੀਸ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਸੋਲਜ਼ੇਨਿਤਸਿਨ ਦਾ ਕਥਨ ਯਾਦ ਆਇਆ - "ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਜੰਗਲ ਵਧਿਆ ਕੁਹਾੜੇ ਦੇ ਦਸਤੇ ਲਈ ਲਕੜੀ ਵੀ ਵਧਦੀ ਗਈ।" ਸੋ ਕੁਹਾੜੇ ਦੇ ਡੰਡੇ ਨਮਿੱਤ ਮੈਂ ਦੋ ਰੁਪਏ ਦੀ ਹੋਰ ਭੇਟਾ ਦੇ ਕੇ ਧੋਬੀ ਤੋਂ ਜਾਨ ਛੁਡਾਈ।

<u>ਬੱਲੂਆਣੇ ਦਾ ਮਿਲਣਾ</u> : ਸਿੱਖ ਬੁੱਧੀ ਜੀਵੀ ਫੋਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬੱਲੂਆਣਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੁੱਛਿਆ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦਾ ਕੀ ਬਣਿਆ? ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਬਦਇੰਤਜ਼ਾਮੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਿਵਿਲ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਬਦ-ਇੰਤਜ਼ਾਮੀ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ। ਕੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇੱਥੇ ਮੈਂਟਲ ਹਸਪਤਾਲ ਵੀ ਹੈ? ਸਿਵਲ ਹਸਪਤਾਲ ਤੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਭੇਜਿਆ?

<u>ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ:</u> ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਸੈਮੀਨਾਰ ਸੀ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਲਗਾਤਾਰ ਇਕੋ ਵਕਤ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਸੈਮੀਨਾਰ ਚਲਦੇ - ਤਿੰਨ ਦੁਪਹਿਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਿੰਨ ਦੁਪਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਦ। ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਹਾਲ ਬੁੱਕ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਿਸਦਾ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਨ ਕਰੇ ਉਧਰ ਚਲਾ ਜਾਵੇ। ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਣ ਬੜੇ ਵੱਡੇ ਵਿਦਵਾਨ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇਕੀ ਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਦਿਲ ਭਰ ਕੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਅਤੇ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਦੱਸੀ ਕਿ ਬਾਬਰ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ ਚੱਕੀਆਂ ਪੀਸਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲੋਂ ਨਾਨ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਲਹਿਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਕੀ ਉਹ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ; ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸਨ? ਲਾਹੌਲ ਵਿਲਾ ਕੂਵਤ। ਖਾਲੀ ਕੁਰਸੀਆਂ ਉਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ ਜੇ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸੌ ਬੰਦੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਵੱਡੇ ਹਾਲ ਨੂੰ ਭਰਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਜੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਵਿਦਵਾਨ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੰਦੇ ਕਿ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵ ਸਿੱਖ ਸੰਮੇਲਨ ਹੈ, ਸਕੂਲੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨਹੀਂ ਫਿਰ ਉਹ ਤਿਆਰੀ ਕਰਕੇ ਆਉਂਦਾ।

ਨਾਲ ਵਾਲੀ ਕੁਰਸੀ ਉਤੇ ਬੈਠਾ ਬੰਦਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ - ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੱਗ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਕਿ ਬਿਠਾ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ? ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ - ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਫੌਜ ਵੀ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਚੁਕੀ ਹੈ ਪੁਲੀਸ ਵੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਦੇਖ ਕੇ ਇਥੇ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

<u>ਸਿੱਖਿਆ:</u> ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਟਾਰਚਰ ਹੋਣ ਨਾਲ ਲਾਭ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਹਰੇਕ ਸੈਮੀਨਾਰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਪਿੱਛੇ ਬੈਠਾ ਇੱਕ ਬੰਦਾ ਉੱਚੀ ਦੇ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ - ਮੈਨੂੰ ਠੀਕ ਸੁਣਾਈ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਿਹਾ। ਅਗਲੀ ਸੀਟ ਉਤੇ ਬੈਠਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਖਲੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ - ਮੇਰੀ ਥਾਂ ਆ ਜਾ। ਮੈਨੂੰ ਠੀਕ ਸੁਣਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਗਲੀ ਸੀਟ ਉਤੇ ਬੈਠਾ ਬੰਦਾ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਵੀ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਚਲ ਪਿਆ - ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਦੁਖਿਆਰੇ ਵੀ ਬਾਹਰ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਨਾਗੀਨ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਸਿੱਖ ਬਹਾਦਰਾਂ ਦੀ ਕੌਮ ਹੈ। ਦੇਖੋ ਸਭ ਜਿਉਂਦੇ ਬਾਹਰ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਨਾ ਕੋਈ ਮੂਰਛਿਤ ਹੋਇਆ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੇ ਚੋਲਾ ਛੱਡਿਆ।

<u>ਕਾਜ਼ੀ ਨੂਰ ਮੁਹੰਮਦ:</u> ਇਕ ਵਾਕਫ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ - ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਅੰਤ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਕਾਜ਼ੀ ਨੂਰ ਮੁਹੰਮਦ ਦੇ ਜੰਗਨਾਮੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸੁਣਾਇਆ।

ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ: ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਸੈਨਾ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਲਗਦੀ ਤਾਂ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਆਪਣੀ ਟੁਕੜੀ ਨਾਲ ਵਰੋਲੇ ਵਾਂਗ ਹੱਲਾ ਕਰਦਾ। ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਆਉਂਦੇ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਹੈ। ਹੱਥ ਵਿਚ ਨੇਜ਼ਾ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਹਵਾ ਵਾਂਗ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਦੁੜਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਧਰੂ ਤਾਰੇ ਨੂੰ ਛੋਹਣ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ। ਸਵੇਰ ਦੀ ਸਾਡੀ ਨਮਾਜ਼ ਚੀਖਾਂ, ਚਿਲਾਹਟਾਂ ਤੇ ਕੁਰਲਾਹਟਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਈ ਸਵੇਰ ਦੀ ਗੱਲ। ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਖਿਆਲ ਹੈ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਅਸੀਂ ਭਲੇਮਾਣਸਾਂ ਵਾਂਗ ਅਦਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਾਂ? ਇਹੋ ਕੁਰਲਾਹਟਾਂ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀਆਂ ਜਦੋਂ ਫਿਰ ਹੱਲਾ ਹੁੰਦਾ।

ਮੈਂ ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ - ਹੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਰੰਭ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਅੰਤ ਠੀਕ ਕਰੀਂ। ਮੈਂ ਨਾਗਸੈਨ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ- ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਬੱਚੀਆਂ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਗਈਆਂ? ਉਸ ਕਿਹਾ - ਖਾਲੀ ਕੁਰਸੀਆਂ ਬੁਰੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ - ਪਰ ਕੇਵਲ ਕੁੜੀਆਂ ਹੀ ਕਿਉਂ? ਮੁੰਡੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲਿਆਏ? ਨਾਗਸੈਨ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਮੁੰਡੇ ਤਾਂ ਅੱਕ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਪਥਰਾਉ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਹੇਠਾਂ ਉੱਤਰੋ: ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਦੀ ਪੱਧਰ ਦੇਖਕੇ ਉਦਾਸ ਹੋਣ ਲਗਦਾ ਤਾਂ ਨਾਗਸੈਨ ਛੇੜ ਕੇ ਆਖਦਾ - ਧਰੂ ਤਾਰੇ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉੱਤਰੋ। ਇੰਨਾ ਉੱਚਾ ਨਾ ਚੜ੍ਹੋ। ਧਰਤੀ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਆਉ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰੋ। ਮੇਰਾ ਦਿਮਾਗ ਕੁੱਝ ਟਿਕਾਣੇ ਆਉਣ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਟੌਹੜਾ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਇਕ ਮੁਲਾਕਾਤ ਯਾਦ ਆਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਕੁੱਝ ਕਿਹਾ ਸੀ।

ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੀ ਸਲਾਹ: ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਰਨਾਲਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਬਣ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਇਹ 1986 ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਰਾਜਪੁਰਾ ਵਾਲੀ ਸੜਕ ਉੱਤੇ ਪੈਦਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਅਚਾਨਕ ਕਾਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਕਾਫਲਾ ਮੇਰੇ ਲਾਗੇ ਆ ਕੇ ਰੁਕਿਆ। ਕਮਾਂਡੋ ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ ਖਿਲਰ ਗਏ। ਮੈਂ ਡਰ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ ਇਹ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲੈ ਕੇ ਛੱਡ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸੈਨਾ ਨਹੀਂ। ਗਾਵਾਂ ਮੱਝਾਂ ਹੀ ਚੰਗੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕਮਾਂਡੋਆਂ ਤੋਂ ਡਰਦੀਆਂ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਡਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਬਕਵਾਸੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਦਿਲ ਦੀਆਂ [illegible] ਤੋਂ ਵੀ ਡਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ, ਟੌਹੜਾ ਸਾਹਿਬ ਕਾਰ ਵਿਚੋਂ ਉੱਤਰੇ ਤੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਆਏ। ਉਹੋ - ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਆ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬਾਈਕਾਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾਂ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਬਾਈਕਾਟ ਦਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ

ਖਿੱਚ ਧੂਹ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਜਾਨ ਬਚ ਰਹੇਗੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਮਝਿਆ ਸੀ ਪੁਲੀਸ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਘੇਰ ਕੇ ਖਲੋਤੀ ਹੈ।

ਮੇਰਾ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਹਾਲ ਪੁੱਛ ਕੇ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ - ਕੀ ਗੱਲ, ਕਦੀ ਮਿਲਦਾ ਨਹੀਂ? ਮੈਂ ਕਿਹਾ - "ਜੀ ਕੋਈ ਤਕਲੀਫ ਹੋਈ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਠੀਕ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।" ਉਹ ਫਿਰ ਬੋਲੇ - ਨਹੀਂ ਤਕਲੀਫ ਦੀ ਕੀ ਕਹਾਣੀ ਹੋਈ- ਉਂਜ ਵੀ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ - ਜੀ ਅਜੇ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਮਿਲਣ ਲਈ ਮਨ ਕਰੇਗਾ ਆ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਅਜੇ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ - "ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਤੂੰ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨਾਲ ਕਰਕੇ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਕਰਦਾ ਹੈਂ। ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਤਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਨਾਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਦੁਨੀਆਦਾਰ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਤੂੰ ਅਸਮਾਨ ਵੱਲ ਦੇਖਕੇ ਉਸਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੀ ਚੂੜੀ ਨਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਇਨਸਾਫ ਕਰ। ਜਿਉਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਕੇ ਦੇਖੀਂ ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਮਾੜਾ ਹਾਂ। ਕਦੀ ਦੇਖੀਂ ਜ਼ਰੂਰ।" ਮੈਂ ਧਰੂ ਤਾਰੇ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰਨ ਬਾਰੇ ਅਜੇ ਸੋਚਣ ਹੀ ਲੱਗਾ ਸਾਂ ਕਿ ਯਾਦ ਸ਼ੇਖ ਸਾਅਦੀ ਆ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਸਾਅਦੀ ਦੀ ਗੱਲ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।

<u>ਕਹਾਣੀ:</u> ਸ਼ੇਖ ਸਾਅਦੀ ਨੂੰ ਬਗਦਾਦ ਦੇਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸੱਦਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ -"ਸਾਅਦੀ ਤੂੰ ਫਟੇ ਹਾਲ ਫਿਰਦਾ ਹੈਂ। ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਵਿਦਵਤਾ ਦੀ ਕਦਰ ਹੈ। ਤੂੰ ਕੰਗਾਲਾਂ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਛੱਡ। ਇੱਥੇ ਆ ਤੇ ਸ਼ਾਹਾਨਾ ਠਾਠ ਨਾਲ ਰਹਿ।" ਸਾਅਦੀ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਹੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਸਲਾਮਤ ਰਹੋ - ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਗਰੀਬ ਵਿਦਵਾਨ ਦੀ ਕਦਰ ਕੀਤੀ, ਮੇਰੀ ਕੁੱਲ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਇਸੇ ਪਰਕਾਰ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਨ। ਪਰ ਕੁੱਲ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅੱਗੇ ਮੇਰੀ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਤੋਂ ਉਨਾ ਹੀ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਜਿੰਨਾ ਮੈਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ।"ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ - "ਸਾਅਦੀ ਗੱਲ ਹਵਾ ਵਿਚ ਨਾ ਉਡਾ - ਰਤਾ ਝੋਲੀ ਅੱਡ ਮੈਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਦੌਲਤਾਂ ਤੇ ਬਰਕਤਾਂ ਤੇਰੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਪਾਵਾਂਗਾ।" ਸਾਅਦੀ ਨੇ ਕਿਹਾ - "ਹਜ਼ੂਰ ਤੁਸੀਂ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਉਤੇ ਕੋਈ ਕੱਪੜਾ ਹੁੰਦਾ, ਮੈਂ ਝੋਲੀ ਵੀ ਅੱਡ ਲੈਂਦਾ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਨੰਗਾ ਹਾਂ ਤੇ ਝੋਲੀਆਂ ਅੱਡਣ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਹੀ ਮੁਕਾ ਬੈਠਾ ਹਾਂ।"

ਮੈਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ - ਮੈਂ ਸ਼ੇਖ ਸਾਅਦੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਬਗਦਾਦ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨਹੀਂ ਹੋ? ਪਰ ਇਤਿਹਾਸ ਤਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ: ਐਸ. ਐਸ. ਜੌਹਲ ਨੇ ਇਸ ਸੈਮੀਨਾਰ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਕੀਤਾ, ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਣ ਹ. ਕ. ਮਨੋਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੈਮੀਨਾਰ ਸੀ। ਅੰਦਾਜ਼ਿਆਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਅੰਕੜਿਆਂ ਨੇ ਲੈ ਲਿਆ। ਸ.ਸ.ਜੌਹਲ, ਹ.ਕ.ਮਨੋਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਦਲ, ਤਿੰਨਾਂ ਨੇ ਤੱਥਾਂ ਅਤੇ ਦਲੀਲਾਂ ਦਾ ਹਾਰਡਵੇਅਰ ਉਸਾਰਿਆ। ਜੌਹਲ ਨੇ ਕਿਹਾ: "ਕਿਸਾਨੀ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਉਤੇ ਖਲੋਤੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਕਿਸਾਨ ਇਤਫਾਕ ਨਾਲ ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਮੁਨਾਫਾ ਕਮਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਏਕੜ ਅੱਧ ਏਕੜ ਹੋਰ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦਣ ਦੀ ਸੋਚਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਉਸਨੂੰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਨੈਗਸੀਲਿਙ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੋਸ਼ਲਿਜ਼ਮ ਦੀਆਂ ਪੁੜੀਆਂ ਨਾ ਖੁਆਉ। ਇਹ ਪੁੜੀਆਂ ਬਿਰਲਿਆਂ, ਟਾਟਿਆਂ ਅਤੇ ਰਿਲਾਇੰਸ ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੋ। ਕੁੱਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਵੀ ਹੱਦਾਂ ਲਾਉ। ਕੇਵਲ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਉਤੇ ਹੀ ਇਹ ਕੰਪਨੀਆਂ ਅਰਬਾਂ ਰੁਪੈ ਸਾਲਾਨਾ ਰੋੜ੍ਹ ਦੇਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹਨ।

ਹ.ਕ.ਮਨੋਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੇਪਰ ਚਾਰਟਾਂ ਅਤੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ - "ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਧਰਮ ਵਰਗੀ ਪਵਿੱਤਰ ਚੀਜ਼ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਨਿਕੰਮਿਆਂ ਹੱਥੋਂ ਪਾਣੀ ਦਾ ਗਿਲਾਸ ਪੀਣਾ ਪਾਪ ਜਾਣਿਆ। ਫਲਸਰੂਪ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਓੜਕਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਕਰਕੇ ਮਾਰੂਥਲਾਂ ਵਿਚ ਬਾਗ ਲਾ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਫੈਕਟਰੀਆਂ/ ਮਿੱਲਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣੇ। ਪਰ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਨਾਲ ਹੀ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਕਿ ਇਹ ਸਹੀ ਹੈ, ਦੌਦਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਥਕਿ ਪਾਹਿ, ਪਰ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਪੂੰਜੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਸੰਜਮ ਵਿਚ ਸਹਿਜ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਰਵੇਸ਼ ਬਣਨ।" ਭਾਸ਼ਣ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ - "ਤੀਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲੋਂ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਮ.ਫਰੈਡਰਿਕ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਰਵੇਖਣ ਕਰਨ ਆਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਦਵਾਨ ਨੂੰ ਬਾਦ ਵਿਚ ਨੋਬਲ ਪ੍ਰਾਈਜ਼ ਵੀ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਦੇਸ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਮਾਹਿਰ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੇ - ਜੀ ਆਪਣੇ ਅਧਿਐਨ ਦੌਰਾਨ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਲੱਭਿਆ? ਇਸ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਹਾਂ। ਭਾਰਤ-ਦੇਸ਼, ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲੀਜ਼ ਉਤੇ ਦੇ ਦਿਉ। ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਪੈਦਾ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

ਬਾਦਲ ਦੀ ਤਕਰੀਰ ਵਿਚ ਜਾਨ ਸੀ। ਉਹ ਤਿਆਰੀ ਕਰਕੇ ਆਇਆ ਸੀ।

<u>ਫਿਰ ਕੁਰਸੀ ਮੋਹ:</u> ਉੱਪਰ ਦੱਸੇ ਗੰਭੀਰ ਬੌਧਿਕ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿਚ ਜਥੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਉਹ ਸਰੋਤਿਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠਣ। ਇਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਜਤ ਵਧੇਰੀ ਹੁੰਦੀ। ਪਰ ਉਹ ਅਕਲ ਦੇ ਮਾਲਕ ਜਦੋਂ ਵੀ ਸਟੇਜ ਉਤੇ ਕੋਈ ਕੁਰਸੀ ਖਾਲੀ ਹੁੰਦੀ, ਸਰੋਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਫਟਾਫਟ ਉਠ ਕੇ ਕੁਰਸੀ ਵੱਲ ਦੌੜਦੇ। ਜੌਹਲ ਉਦਘਾਟਨੀ ਭਾਸ਼ਣ ਲਈ ਉਠੇ ਤਾਂ ਇਕ ਜਥੇਦਾਰ ਪਲਾਕੀ ਮਾਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਰਸੀ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹ ਬੈਠਾ। ਭਾਸ਼ਣ ਸਮਾਪਤੀ ਤੇ ਜੌਹਲ ਲਈ ਬੈਠਣਯੋਗ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਉਥੇ ਇਹ ਸਲੂਕ ਹੋਇਆ। ਤਮੀਜ਼, ਸਲੀਕਾ, ਇਹ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀਆਂ ਤਾਂ ਵੀ ਸਿੱਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁੱਝ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਫੁਰਸਤ ਵਧੇਰੇ ਜਥੇਦਾਰਾਂ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੇ ਮਰਾਸੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਭਾਈ ਦੇਖ ਕੇ ਖਾਹ। ਦਾਲ ਡੋਲ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਮਰਾਸੀ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਸਭ ਡੋਹਲ ਡੋਹਲ ਕੇ ਹੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

<u>ਕੀਟਾਂ ਨੂੰ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ:</u> ਅਗਲੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਇਹ ਸੀ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੈਮੀਨਾਰ: ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਲਾਊਡ ਸਪੀਕਰ ਤੋਂ ਸੁਣਿਆ - ਕੋਈ ਜਣਾ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। "ਕੀੜਾ ਥਾਪਿ ਦਏ ਪਾਤਿਸਾਹੀ। ਲਸਕਰ ਕਰੇ ਸੁਆਹ।" ਵਾਹਵਾ। ਮਨ ਖਿੜ ਗਿਆ। ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਧੰਨ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਥਾਪ ਦਿੱਤਾ। ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਉਹ ਕੀੜੇ ਵਾਲੀ ਆਪਣੀ ਖੱਲ ਤੋੜ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਦਾਨੇ ਬੀਨੇ ਬਣਦੇ। ਸਦੀਆਂ ਬੀਤ ਗਈਆਂ ਹਨ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਇਹ ਕੀੜੇ ਦੀ ਜੂਨ ਹੀ ਭੋਗ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਤਖਤ ਉਤੇ ਬੈਠਕੇ ਵੀ ਕੀੜਾ ਬਣਿਆ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਮੰਨੋ ਮਹਾਰਾਜ। ਹਜ਼ੂਰ ਹੁਣ ਇਉਂ ਕਰੋ ਕਿ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਬਖਸ਼ੋ। ਨੇਕੀ ਦਾ ਨਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਲੇ ਲੋਕ, ਤਾਜ਼ਪੋਸ਼ੀ ਦੇ ਸਹੀ ਹੱਕਦਾਰ ਅਤੇ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੇ ਵਾਰਸ ਫਟੇ-ਵਸਤਰ ਮੰਦੇਹਾਲ ਦੀਵਾਨਿਆਂ ਵਾਂਗ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਰੁਲਦੇ ਫਿਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਦਇਆ ਕਰ ਹੇ ਨੀਲੇ ਆਕਾਸ਼ ਦੇ ਸ਼ਾਹਸਵਾਰ।

ਨਾਗਸੈਨ ਨੇ ਕਿਹਾ- ਤੇਰਾ ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਮੌਜੀ ਠਾਕੁਰ ਹੈ, ਰੋਜ਼ੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ। ਬੰਦੇ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਮਰ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਖੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਖੀਰ ਖੁਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਨਾਗਸੈਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ- ਤੂੰ ਨਾਸਤਕ ਹੈਂ। ਮੇਰੀ ਬੜੀ ਸੁਹਣੀ ਲਿਵ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੂੰ ਤੋੜ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਤੇਰਾ ਬੇੜਾ ਗਰਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸਨੇ ਹਸ ਕੇ ਕਿਹਾ- ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਤੇਰਾ, ਇਕ ਆਸਤਕ ਦਾ ਬੇੜਾ ਤਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਮੈਂ ਦੇਖ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।" ਪਰ ਮੇਰਾ ਨਲਕੀਆਂ ਵਾਲੇ ਤੇ ਨਿਸਚਾ ਹੈ। ਉਸਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮੰਗਤੇ ਤਾਜ ਅਤੇ ਤਖਤ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

<u>ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਰਾਜ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ</u>: ਇਸ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਨਾਗਸੇਨ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸੈਮੀਨਾਰ"ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ" ਦਾ ਸੀ। ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਗੁਆ ਲਈ। ਇਸ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਰਾਜਭਾਗ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਖੁੱਸ ਜਾਏਗਾ ਕਿਤੇ? ਮੈਂ ਕਿਹਾ - "ਨਾਗਸੈਨ ਸਿੱਖ ਘੋਰ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਨਿਰਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।" ਨਾਗਸੈਨ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਸਿੱਖੀ ਹੀ ਚਾਇਦੇਮੰਦ ਹੈ।"

10 ਵਜੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਸੈਮੀਨਾਰ ਦੇ ਦਰਵਾਜੇ 11 ਵਜੇ ਤੱਕ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਨਹੀਂ। ਸੀਕਿਉਰਟੀ ਸਟਾਫ ਪੂਰੀ ਸ਼ਾਨੋਸ਼ੌਕਤ ਨਾਲ ਤੈਨਾਤ ਸੀ। ਬੰਬ ਬੈਲਟਾਂ ਦਾ ਫੈਸ਼ਨ ਹੀ ਚਲਾ ਦਿੱਤਾ ਕੰਬਖਤਾਂ ਨੇ। ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਆਖ ਰਹੇ ਹਨ ਇਸ ਵਾਰ ਦੀਵਾਲੀ ਨੂੰ ਬੰਬ ਬੈਲਟਾਂ ਲਿਆਵਾਂਗੇ ਬਾਜਾਰੋਂ। ਉਏ ਤੁਹਾਡਾ ਕੱਖ ਨਾ ਰਹੇ ਸ਼ੈਤਾਨੋ। ਮੇਰੀ ਰੀੜ੍ਹ ਦੀ ਹੱਡੀ ਸੁੰਨ ਹੋ ਗਈ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ। ਚਲੋ ਹੁਣ ਤਾਂ ਰੀੜ੍ਹ ਦੀ ਹੱਡੀ ਸੁੰਨ ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ ਬੈਲਟ ਬੰਬ ਚਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸੁੰਨ ਹੋ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਇਸ ਵਸਤੂ ਦਾ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ਨਾ ਲੱਭੇ। ਸਰੀਰ ਤੂੜੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਹੋਠਾਂ ਉਤੇ ਚੌਪਈ ਦਾ ਪਾਠ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। - ਹਮਰੀ ਕਰੋ ਹਾਥ ਦੈ ਰੱਛਾ। ਮੈਂ ਨਾਗਸੈਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਭਾਈ ਐਥੇ ਕੋਈ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ ਜੇ ਹੱਥ ਮਿਲਾਇਆ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਜੱਫੀ ਪਾਇਆ ਕਰਾਂਗਾ ਤੇ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਬੇੜਾ ਲੱਕ ਹੀ ਟੋਹ ਲਿਆ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਇਹ ਬੰਦਾ ਮੋਟੀ ਬੈਲਟ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਜਾਈ ਫਿਰ ਰਿਹਾ? ਨਾਗਸੈਨ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਅਜਿਹੀ ਮੂਰਖਤਾ ਨਾ ਕਰੀਂ। ਜੇ ਸਵਿੱਚ ਉਤੇ ਤੇਰਾ ਹੀ ਹੱਥ ਲੱਗ ਗਿਆ ਫੇਰ? ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸਵਿੱਚ ਕਿੱਥੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮਝ ਗਿਆ - ਸਿਵਾਇ ਰੱਬ ਦੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਸੱਕਦਾ। ਤਾਂ ਮੈਂ ਰੱਬ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਰੱਖਾਂਗਾ। ਜਨਤਕ ਇਕੱਠਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਵੀ ਕਰਦਾ ਰਹਾਂਗਾ।

ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਕੇ ਪੇਪਰ ਲਿਖ ਕੇ ਲਿਆਇਆ ਸੀ ਪਰ ਹਾਲ ਵਿਚ 20 ਆਦਮੀ ਸਨ ਸਮੇਤ ਸੀ.ਆਈ.ਡੀ ਅਤੇ ਪਰੈਸ ਦੇ। ਫਿਰ ਵੀ ਸਮਗੀ ਉਸਨੇ ਬੜੀ ਸੁਹਣੀ ਕਹੀ। ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਲਕੱਤਾ ਪਰੈਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨੋਟ ਲਿਖਵਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਪੂਰੇ 15 ਮਿੰਟ ਬੋਲਿਆ ਤੇ ਪੂਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਕਲਕੱਤਾ ਦੀ

ਪ੍ਰੈਸਨੋਟ-ਡਿਕਟੇਸ਼ਨ ਚਲਦੀ ਰਹੀ। ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਬੰਦੇ ਦੀ ਵੀ ਸੁਰ ਦੇਂ ਪ੍ਰਧਾਨ-ਸੁਰ ਹੁੰਦੀ ਦੂਜੇ ਦਾ ਬੈਕਗਰਾਊਂਡ ਮਿਊਜ਼ਿਕ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤਕ ਵੀ ਆਧੁਨਿਕ ਰੰਗਮੰਚ ਦੇ ਨੇਮ ਨਿਭਾਏ ਗਏ ਲਗਦੇ। ਫਿਰ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦਿੱਲੀ, ਹਰਸਿਮਰਿਨ ਸਿੰਘ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ ਪਟਿਆਲਾ ਬੋਲੇ। ਗਰੇਵਾਲ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜਿਥੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਉਹ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਐਕਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ। ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਇਹ ਐਕਟਿਵ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਉਸਦੀ ਸਹੀ ਲੱਗੀ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਤਾਂ ਸਾਬਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਪੱਗਾਂ ਉਤਰਨ ਦਾ ਅਮਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਰੁਟੀਨ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ।

<u>ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਭੂਗੋਲਿਕ ਪਸਾਰ:</u> ਹਾਲ ਖਚਾ ਖਚ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ। ਦੇਸ ਵਿਦੇਸ ਵਿਚੋਂ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਸਰੋਤੇ ਦੋਵੇਂ ਆਏ। ਕੁਰਸੀਆਂ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਕੰਧਾਂ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਲੋਕ ਖਲੋਤੇ ਰਹੇ। ਅਫ਼ਗਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਦੀ ਇਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਖਾਨਾਜੰਗੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਹੈ ਸਾਡਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਇਕ ਕੌਮ ਹਨ ਤਾਂ ਕੌਮ ਦੇ ਲੀਡਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਤੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਵੀ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਕਿਸ ਨੇਤਾ ਨੇ ਸਾਡੀ ਕਦੋਂ ਸਾਰ ਲਈ ਕੋਈ ਦੱਸੋ ਤਾਂ ਸਹੀ। ਅਸੀਂ ਉਜੜ ਉੱਖੜ ਕੇ ਸੁੱਕੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਾਂਗ ਫਿਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਜਾਂ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੂੰ ਖਬਰ ਤੱਕ ਨਹੀਂ।

ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸੰਤਾਪਗ੍ਰਸਤ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੌਸਲਾ ਬਾਕੀ ਹੈ। ਦੋ ਲੱਖ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਿੱਖ ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੁਲਾਰੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹਿਜਰਤ ਕਰ ਆਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਸੇਬੇ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਜਦੋਂ ਉੱਜੜ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੀ ਪੁੱਛਣਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸਾਡੀ ਜ਼ਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛੀ(ਉਂਜ ਸਿੱਖ ਜਾਤਪਾਤ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕਸ਼ਮੀਰੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਦੇ)।

<u>ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖ:</u> ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਸਿੱਖ ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦਾ ਵੱਖਰਾ ਸੈਮੀਨਾਰ ਸੀ। ਇਥੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਬੈਠਣ ਦੀ ਥਾਂ ਨਾ ਦਿਸੀ। ਲੋਕ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਖਲੋ ਕੇ ਸੁਣ ਰਹੇ ਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਨੋਟਸ ਲੈਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਦਾਸੀ, ਨਿਰਮਲੇ, ਸੇਵਾਪੰਥੀ, ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਮਿਲ ਕਰ

ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਰਹਿਤਮਰਿਆਦਾ ਸਖਤ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਛੋਟਾਂ ਦੇਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਗਤ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਸਰੇ ਕਈ ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਮੰਗ ਉਠਦੀ ਰਹੀ ਕਿ ਰਹਿਤ ਮਰਿਆਦਾ ਨਰਮ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸੰਗਤ ਨਿਆਂਧੀਸ਼ ਰਹੀ: ਸਟੇਜ ਉੱਤੋਂ ਅਤਿ ਤਿੱਖਾ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸਰੋਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੁਰ ਧੀਮਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਕਿਸੇ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਆਖ ਦਿੱਤਾ - ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਿੱਖ, ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੋਂ ਉਹ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇਣ ਫਿਰ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਾਂਗੇ। ਸੰਗਤ ਨੇ ਫੌਰੰਤ ਇਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਮਸਲਾ ਪੇਚੀਦਾ ਹੋਣ ਲਗਦਾ - ਸਰੋਤੇ ਰਾਹ ਕੱਢ ਦਿੰਦੇ। ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਕ ਵਿਦਵਾਨ ਵਕੀਲਾਂ ਵਾਂਗ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਉਲਝ ਰਹੇ ਸਨ - ਖਹਿ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਚੰਗਿਆੜੇ ਉਠ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੰਗਤ ਪ੍ਰਬੁੱਧ ਨਿਆਂਧੀਸ਼ ਵਾਂਗ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਸੁਣਦੀ ਤੇ ਅੰਤਿਮ ਫੈਸਲਾ ਸੰਗਤ ਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਤੈਸ਼ ਅਤੇ ਨਿਰਾਸਤਾ ਦੋਵੇਂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸਰੋਤੇ ਸੁਣੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਕੰਟਰੋਲ ਵੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੋਗੀ ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਲਾਊ ਲਸ਼ਕਰ ਸਮੇਤ ਆਇਆ ਅਤੇ ਸਟੇਜ ਉਤੇ ਜਾ ਕੇ ਉੱਚੀ ਸੁਰ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਦਾ ਗਲਤ ਪਰਮਾਣ ਦੇ ਕੇ ਬੋਲਣ ਲੱਗਾ। ਇਕ ਸਰੋਤਾ ਕੁਰਸੀ ਤੋਂ ਉਠਿਆ ਬਾਣੀ ਦੀ ਪੰਕਤੀ ਦਰੁਸਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕੁਰਸੀ ਉਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਜੋਗੀ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਇਉਂ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਜਵਾਰਭਾਟਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧ ਦੇ ਵੱਡੇ ਤੋਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸੰਗਤ ਪਾਸ ਹੈ।

ਜੋਗੀ ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ: ਆਪਣੇ ਅਮਰੀਕਨ ਗੋਰੇ ਜਥੇ ਨਾਲ ਤੁਰਦਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਬੜੇ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਨਾਲ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਹਰੇਕ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿਚ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਸਹੀ ਬੋਲਿਆ। ਉਹ ਕਦੀ ਕਦੀ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨ ਹੈ ਤਾਂ ਗਲਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਗਲਤਫਹਿਮੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਵਤਾ ਉਤਮ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਜੋ ਕੰਮ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਪੰਜ ਸਦੀਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਹੱਸਕੇ ਸਟੇਜ ਤੇ ਕਿਹਾ - ਇਹ ਬਾਦਲ ਹੈ, ਕੋਈ ਬਰਨਾਲਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਤਲਵੰਡੀ ਹੈ ਕੋਈ ਟੌਹੜਾ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਹਨ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ। ਮੈਂ ਗਲੋਬ ਹਾਂ। ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਗਲੋਬ।

ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਜੋਗੀ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਉਥੇ ਦੇ ਅਮਰੀਕਣਾਂ ਅਤੇ ਜੋਗੀ ਦੇ ਜਥੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਬਾਰੇ ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਹਨ।

ਉਸਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਵਧੇਰੇ ਸਿੱਖ ਉਸ ਨਾਲ ਕੇਵਲ ਈਰਖਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੋਗੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਨਾਲ ਵੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਨਾਲ ਵੀ। ਉਸ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਜੋਗੀ ਰਿਹਾ - ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਅਮਰੀਕਨ ਨਿਵਾਸੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਹੱਸ ਕੇ ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਖਦੇ ਹਨ - ਤੂੰ ਚੰਗਾ ਹੀ ਹੋਵੇਂਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਤੇਰਾ ਉਹੋ ਧਰਮ ਹੈ ਜੋ ਜੋਗੀ ਦਾ ਹੈ।

ਉਹ ਜਿਥੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਆਪਣੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਟੁਕੜੀ ਨਾਲ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਣ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਲੋਂ ਉਸਨੂੰ ਜੋ ਰੁਤਬਾ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਵੀ ਉਹ ਜਾਵੇ- ਹਰ ਦੇਸ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਟੁਕੜੀ ਦੇਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਰੱਖਿਅਕ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਖਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪਵੇ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਲਏ। ਉਸਦੀ ਦਿੱਤੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਾਫੀ ਮਹਿੰਗੀ ਹੈ ਪਰ ਕਈਆਂ ਨੇ ਲਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਹ ਯਹੂਦੀ ਕੁੜੀ ਦੇਖੀ ਜਿਹੜੀ ਉਸਦੀ ਸੀਕਿਉਰਟੀ ਇੰਚਾਰਜ ਸੀ। ਉਹ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਉਚਕੋਟੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੇਬਾਜ਼ ਅਤੇ ਛੁਰਤੀਲੀ ਕੁੜੀ ਹੈ।

ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿਚ ਕਦੀ ਕਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਵਧੇਰੇ ਹੀ ਉਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਗੱਜਦਾ। ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦ ਪੱਥਰਾਂ ਵਾਂਗ ਵਜਦੇ - ਉਸਨੇ ਜਥੇਦਾਰਾਂ ਵੱਲ ਉਂਗਲ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ - "ਤੁਹਾਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਤੁਸੀਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਮੰਨੇ ਪ੍ਰਮੰਨੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਲੋਕ ਹੋ ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਤਾ ਉਤੇ ਫਖਰ ਹੈ। ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਤੁਸਾਂ ਹਰਾਮਖੋਰੀ ਕਰ ਲਈ ਹੈ ਕੀ ਹੁਣ ਬੱਸ ਨਹੀਂ ਕਰੋਗੇ? ਮੈਨੂੰ ਫਿਰ ਅਲੈਗਜੈਂਡਰ ਸੋਲਜ਼ੇਨਿਤਸਿਨ ਯਾਦ ਆਇਆ ਜਿਸ ਨੇ ਜਲਾਵਤਨ ਹੋ ਕੇ 24 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਸੋਵੀਅਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਨਾਮ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਖਤ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ - ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਤਾਕਤ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਇਹ ਤਾਕਤ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਰਹੇਗੀ - ਹਾਂ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ- ਪਰ ਸਦਾ ਲਈ ਨਹੀਂ। ਸੋਵੀਅਤ ਦੇਸ - ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਉਹ ਮਹਾਨ ਸ਼ਕਤੀ ਜਿਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਬੁਖਾਰ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਉਤਰਿਆ ਸੀ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਗਿੱਲੇ ਲਿਫਾਫੇ ਵਾਂਗ ਢੇਰੀ ਹੋ ਗਈ-ਟੁੱਟਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਆਈ।

<u>ਦਿਲ ਤੇ ਪੱਥਰ</u>: ਨਾਗਸੈਨ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਖੁਸ਼ ਦੇਖਿਆ। ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਾਲੀ ਲਿਸਟ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਤੈਨੂੰ ਬੋਲਣ ਲਈ ਕਹਿਣਗੇ। ਮੈਨੂੰ ਧੱਕਾ ਲੱਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਬਾਕੀ ਸਭ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਹੈ ਮੈਂ ਵਿਦਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਰੋਮ ਰੋਮ ਮੈਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਮੈਂ ਅਕਲ ਅਤੇ ਇਲਮ ਤੋਂ ਕੋਰਾ ਹਾਂ। ਲਗਦਾ ਹੈ ਕੋਈ

ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਲਿਹਾਜ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਖਿਝ ਗਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ - ਨਾਗਸੈਨ ਇਹ ਧਰਮ ਸੰਮੇਲਨ ਹੈ। ਇਥੇ ਪੱਖ-ਪਾਤ ਅਤੇ ਲਿਹਾਜਖੋਰੀ ਦਾ ਮੈਂ ਸਟੇਜ ਉਤੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਪਤਾ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿਸ ਨੇ ਇਹ ਸਭ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਾਂਗਾ। ਇਹ ਜਿਹੜੇ ਵਿਦਵਾਨ ਮੈਂ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਸੂਚਨਾ ਇਕੱਤਰ ਕਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹਾਂ- ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਵਾਂਗ। ਜਿਵੇਂ ਸਤਿਆਰਥੀ ਨੇ ਲੋਕ ਗੀਤ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਮੈਂ ਲੋਕਭਾਵ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਨਾਗਸੈਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਤੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨ ਆਖਦਾ ਹੈਂ ਇਹ ਵੀ ਸੂਚਨਾ ਇਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਲਿਆਏ ਹਨ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਜੇ ਇਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਘਟੀਆ ਸੂਚਨਾ ਹੈ। ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਵਧੀਆ ਹਨ। ਸੋ ਠੀਕ ਹੈ। ਮੈਂ ਵੀ ਭਾਸ਼ਣ ਕਰਾਂਗਾ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਲਿਖ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਮੈਂ ਪਹਿਲੋਂ ਸਬਰ ਦਾ ਘੁੱਟ ਭਰ ਲਵਾਂਗਾ ਫਿਰ ਦਿਲ ਉਤੇ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਪੱਥਰ ਟਿਕਾ ਦਿਆਂਗਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਜ਼ਿਆਦਤੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਕੇ ਬੋਲਾਂਗਾ।

ਮੈਂ ਭਾਸ਼ਣ ਕੀਤਾ: ਰੱਬ ਸੱਚੇ ਅੱਗੇ ਅਕਸਰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦਾ। ਮੈਂ ਆਖਦਾ - ਹੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਅਕਲ ਵੱਲੋਂ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਤੰਗ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜ ਆਪ "ਸਾਹਿਬ ਦਿਮਾਗ" ਅਤੇ "ਰੁਸਨਲ ਚਰਾਗ" ਹੋ। ਜੇ ਆਪ ਕੁੱਝ ਲਿਆਕਤ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਖਜਾਨਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁੱਝ ਘਟੇਗਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਮੇਰੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਪਰ ਵਿਦਵਤਾ ਨਾ ਹੀ ਮਿਲੀ। ਰੱਬ ਦੇ ਇਸ ਪੱਖਪਾਤੀ ਰਵੱਈਏ ਦਾ ਗਿਲਾ ਸ਼ਿਕਵਾ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਜਦ ਤੱਕ ਮੈਂ ਵਿਦਵਾਨ ਦੇਖੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚ ਵੀ ਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਵਿਦਵਾਨ ਇਥੇ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚ ਬਾਰ ਬਾਰ ਆਖ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਅਕਾਲਤਖਤ ਸਾਡੀ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡਾ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਥਾਂ ਹੈ ਜਿਥੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਕੋੜੇ ਖਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧੰਨ ਜਾਣਿਆ। ਇਕ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਤਾਂ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੌਣ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬਾਣੀ ਨਹੀਂ ਰਚੀ? ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਮੱਥਾ ਠਣਕਿਆ। ਵੈਸੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸ਼ਰਧਾ ਵਿਚੋਂ ਕਹੀ ਗਈ ਸੀ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਲੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿਣਗੇ ਕਿ ਘੁੜਾਣੀ ਕਲਾਂ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਜੋੜਾ ਪਿਆ ਹੈ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਸਤਿਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ। ਖੈਰ, ਵਿਦਵਾਨ ਵਿਦਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਵਿਚੋਂ ਬੋਲਦੇ ਰਹੇ। ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਦਿੱਲੀ ੬/੭ ਸਤੰਬਰ '95 ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਸਿੱਖ ਸੰਮੇਲਨ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦੀ ਪੂਰਵ ਸੰਧਿਆ ਦੇ ਮੌਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਲਈ ਤਨਖਾਹ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹੁੱਲੜਬਾਜੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਥੇਦਾਰ

ਅਕਾਲਤਖਤ ਦੀ ਹੱਤਕ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਖੜਦੁੰਮ ਮਚਾਇਆ ਤੇ ਕਿਰਪਾਨਾਂ ਹਵਾ ਵਿਚ ਲਹਿਰਾਈਆਂ। ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅੰਦਰੋਂ ਕੁੰਡੀ ਬੰਦ ਕਰ ਲਈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਠੁੱਡੇ ਮਾਰੇ। 20 ਸਤੰਬਰ ਦੀ ਇਹ ਘਟਨਾ 21.9.95 ਨੂੰ ਸਵੇਰ ਸਾਰ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਆ ਗਈ ਤੇ ਇਸਦਾ ਚਰਚਾ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਮ ਸੀ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਇਸ ਹੱਤਕਪੂਰਨ ਘਟਨਾ ਦਾ ਨੋਟਿਸ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਕਾਲਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ 'ਬਾਣੀ' ਤੱਕ ਕਿਹਾ। ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਰਿਹੜੀ ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਾਲੇ ਦੇ ਥੱਪੜ ਲਾ ਦਿੱਤੇ ਹੋਣ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਰੋਕਾਰ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਦੁਖ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਤੇਜ਼ਤਰਾਰ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ - ਕਾਂਗਰਸੀਏ ਸਿੱਖ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਤਦ ਮੈਂ ਸਟੇਜ ਤੋਂ ਕਿਹਾ "ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਨੀਲੇ ਦਸਤਾਰੇ, ਗਾਤਰੇ ਕਿਰਪਾਨਾਂ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾਹੜੇ, ਅਕਾਲੀ ਵਰਕਰ ਹੋਣ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਦੀ ਪੱਗ ਲਾਹ ਸਕਣ" ਵਿਦਵਾਨ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਤੇ ਖਾਮੋਸ਼ ਰਹੇ। ਵਿਦਵਤਾ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਬਾਲਟੀ-ਕੁੰਡੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਯਾਦ ਆ ਗਈ।

<u>ਕਹਾਣੀ:</u> ਇਕ ਬੰਦਾ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੇਖਦਾ ਕੁਝ ਲੋਕ ਸਵੇਰ ਸਾਰ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਸ਼ਾਮੀ ਪਰਤਦੇ। ਉਸ ਬੰਦੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ "ਭਾਈ ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਹੋ ਤੇ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹੋ? ਅਜਨਬੀਆਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਅਸੀਂ ਮਛੇਰੇ ਹਾਂ ਤੇ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨ ਹਰ ਰੋਜ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਉਸ ਬੰਦੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ - ਮੈਂ ਵੀ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਕੀ ਕਰਾਂ? ਅਜਨਬੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮਛੇਰੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕੁੰਡੀ ਦੇ ਇਕ ਸਿਰੇ ਉਤੇ ਗੰਡੋਆ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸਿਰੇ ਰੱਸੀ ਬੰਨ੍ਹ। ਕੁੰਡੀ ਬਾਲਟੀ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਕੇ ਆਪ ਕੰਧ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਹ। ਮੱਛੀ ਫਸ ਜਾਏਗੀ ਤਾਂ ਕੁੰਡੀ ਉਪਰ ਖਿੱਚ ਲਵੀਂ।

ਭਲੇ ਲੋਕ ਨੇ ਇਵੇਂ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਕੰਧ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਰਿਹਾ ਮਛੇਰੇ ਵਾਪਸੀ ਵੇਲੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੇ -"ਕਿਉਂ ਭਾਈ, ਕੋਈ ਮੱਛੀ ਕੁੰਡੀ ਵਿਚ ਆਈ?" ਬੰਦੇ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ - "ਕੁੰਡੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੀ ਆਉਣੀ ਸੀ ਅਜੇ ਤੱਕ ਬਾਲਟੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਈ।" ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਬਾਲਟੀ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਮੱਛੀ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਕੁੰਡੀ ਵਿਚ ਕਦੋਂ ਆਏਗੀ? ਕੀ ਪਤਾ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੋਣ ਦਾ ਦੁਖ ਘਟ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਵੇਂ ਠੀਕ ਹਾਂ। ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਰੱਬ ਜੋ ਕਰਦਾ ਹੈ ਠੀਕ ਕਰਦਾ ਹੈ।

<u>ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ:</u> ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਅਦੁੱਤੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ 23 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਚੱਲਿਆ। ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ

ਇਹ ਚੰਗਾ ਲੱਗਾ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਇਨ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਿਨ ਦਾ ਸਰਵੇਖਣ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਜੇ ਇਸ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਬਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਤਨ ਦਿੱਲੀ ਵਾਲਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਗੁਣੀ ਸੱਜਣ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦਾ।

ਅਕਾਲੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਨਹੀਂ: ਮਨਘੜਤ ਦਲੀਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਆਲੋਚਕ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਣਗੇ ਕਿ ਇਹ ਅਕਾਲੀ ਸ਼ੋਅ ਸੀ। ਰੰਗ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਖਾਲਸਈ ਘਟਾਵਾਂ ਉਮਡ ਆਈਆਂ ਸਨ। 24 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਧਰਤੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਆਇਆ। ਸਫੇਦ ਵਸਤਰਧਾਰੀ ਅਮਰੀਕਨ ਸਿੱਖਾਂ, ਬੀਬੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕਾਫਲੇ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਮਧੁਰਤਾ, ਸਵੱਛਤਾ ਤੇ ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ। ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਤਿੱਖੀ ਚਾਲ ਚਲਦਾ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਹਰੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕਾਫਲਾ ਆ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਪੈਦਲ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਟਾਪ ਹਵਾ ਵਿਚ ਤੈਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੇਵਾਪੰਥੀਏ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਨਿਰਮਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਦਾਸੀ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਓੜਕਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਆਈ। ਹਰ ਸੈਮੀਨਾਰ ਅਤੇ ਪੰਥਕ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਕੁੱਝ ਮਿੰਟਾਂ ਲਈ ਸੰਗਤ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਤੇ ਕੋਈ ਦਖਲ ਦਿੱਤੇ ਬਗੈਰ ਉਠ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ। ਇਹ ਇਕੱਠ ਇਕ ਭਲਾ ਉੱਦਮ ਹੈ ਤੇ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨੀ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ: ਦੇਸ ਵਿਦੇਸ ਦੇ ਕਈ ਵੱਡੇ ਵਿਦਵਾਨ ਆਉਣੋਂ ਰਹਿ ਗਏ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਕਸੂਰ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਿੰਮੇ ਇਹ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕੰਮ ਲੱਗੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜਿਤਨੀ ਕੁ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੀ ਉਸਨੇ ਉਸੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਸਾਲ ਭਰ ਪਹਿਲੋਂ, ਨੋਬਲ ਇਨਾਮ ਜੇਤੂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਝੁਕਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਾਡੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਣ। ਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਦੀ ਸੀ। ਦੋ ਵਾਈਸ-ਚਾਂਸਲਰ ਸਵੇਰ ਦੇ ਆਏ ਦੁਪਹਿਰ ਤੱਕ ਇਹ ਪੁੱਛਦੇ ਫਿਰਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿੱਥੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਖਾਣ ਨੂੰ ਪੈਂਦਾ। ਹਰੇਕ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਵਾਬ ਮਿਲਦਾ - ਮੈਂ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦਾ ਇੰਤਜਾਮ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਜਾਉ। ਧੰਨਭਾਗ ਆਖ ਕੇ ਧੱਕੇ ਖਾਣ ਲਈ ਲੋਕ ਇੱਧਰ ਉਧਰ ਬਿਖਰ ਜਾਂਦੇ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਮਾੜਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਇਕ ਵਾਰ ਜਾਮੀਆ ਮਿਲੀਆ

ਇਸਲਾਮੀਆ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ - ਜਾਮੀਆ ਮਿਲੀਆ ਇਸਲਾਮੀਆ ਨਹੀਂ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਜਾਮੀਆ ਮਿਲੀਆ ਬਦਇੰਤਜ਼ਾਮੀਆ ਰੱਖੋ।

ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਬਨਾਮ ਸਿੱਖ: ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਵਾਰ ਝਟਕਾ ਲੱਗਾ। ਦੇਸ਼ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਹੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਿਆਂ ਬਗੈਰ ਭਾਰਤ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਤਮਘਾਤੀ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। 1984 ਵਿਚ ਪਹਿਲੋਂ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਫਿਰ ਦਿੱਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਰੇਆਮ ਕਤਲਿਆਮ ਹੋਇਆ। ਵਿਸ਼ਵ ਸਿੱਖ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰ ਤੋਂ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਕਤ ਨਾ ਸਰਕਾਰ ਤੈਸ਼ ਵਿਚ ਹੈ ਨਾ ਸਿੱਖ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਹਨ। ਦੇਸ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹਨ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਿਖਾਉਣੀ ਪਵੇਗੀ - ਇਹ ਸੌਂ ਜਾਣ ਦੀ ਘੜੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਕਹਾਣੀ: ਇਹ ਪੁਰਾਤਨ ਯੂਨਾਨੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਇਕ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜਾ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਕੈਦੀ ਰਹਿਮ ਦੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਹੋਣ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਬਿਆਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੌਂ ਗਿਆ। ਕੈਦੀ ਦਲੀਲਾਂ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੁੱਤਾ ਰਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਕੈਦੀ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜਗਾਇਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜਾਗ ਕੇ ਉਹੀ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ - ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਦਿਉ। ਕੈਦੀ ਚੀਕਿਆ। "ਮੈਂ ਇਸ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਵਿਰੁੱਧ ਅਪੀਲ ਕਰਾਂਗਾ।" ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ - "ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਅਦਾਲਤ ਹੋਰ ਕਿਹੜੀ ਹੈ? ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜਾ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਉਪਰ ਕਿੱਥੇ ਅਪੀਲ ਕਰੇਂਗਾ?" ਕੈਦੀ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਮੈਂ ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਜਾਗੇ ਹੋਏ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਅਪੀਲ ਕਰਾਂਗਾ। ਜਾਗੀ ਹੋਈ ਹਕੂਮਤ ਮੇਰੀ ਅਪੀਲ ਸੁਣੇ ਅਤੇ ਇਨਸਾਫ ਕਰੇ।"

ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਸੌਂ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੇ ਉਸ ਘੜੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਇਹ ਜਾਗੇ। ਸੁੱਤਿਆਂ ਅੱਗੇ ਦਲੀਲਾਂ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ? ਮੈਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦੱਸਾਂਗਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਕਾਤਲ ਡਕੈਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਹ ਦੇਸਧਰੋਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਖਾਲਸਾ ਨੇ ਇਹ ਮੁਲਕ ਪਠਾਣਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹੀ ਮੁਗਲ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਨਿਜਾਤ ਦਵਾਈ ਸੀ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਨਹਿਰੂ ਅਤੇ ਜਿਨਾਹ ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਸਿੱਖ ਇਸ ਮੰਦਭਾਗੇ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਗਲੀਆਂ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ

ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਜਿਨਾਹ ਦੇਸ ਦੇ ਟੋਟੇ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਭਾਰਤ ਟੁੱਟ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪੰਡਿਤ ਨਹਿਰੂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਹੈ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਜਿਨਾਹ ਵੱਡਾ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਅਤੇ ਕਾਇਦੇ ਆਜ਼ਮ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਜਿਹੜੇ ਅਜੇ ਤੱਕ ਦੇਸ਼ ਵੰਡ ਨੂੰ ਪਚਾ ਨਹੀਂ ਪਾਏ ਉਹ ਗੱਦਾਰ ਐਲਾਨੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਵਾਦੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ਵ ਸਿੱਖ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚੋਂ ਪਰਤ ਕੇ ਮੈਂ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਜਾਗਣ ਦੀ ਘੜੀ ਕਦੋਂ ਆਏਗੀ? ਅਸੀਂ ਕੁੱਲ ਲੋਕ, ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਦੇਸ਼ ਵਿਰੁੱਧ ਜਾਗੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ।
